

Juryrapport

De commissie voor de toekenning van de Nijhoffprijs voor vertalingen had bij de toegepaste wisselbeurt dit jaar weer aandacht te besteden aan vertalingen uit een vreemde taal in het Nederlands.

Zij heeft ook dit jaar, evenals bij de eerste uitreiking van de Nijhoffprijs, een tweevoudige keuze gedaan, een voor het drama en een voor het proza. Zij kwam tot het besluit, dat de prijs dient te worden toegekend aan de dichter Bert Voeten voor diens vertalingen van een aantal grote werken uit de oudere en nieuwere buitenlandse, vooral Engelse toneelliteratuur, en aan Max Schuchart voor diens vertaling van het omvangrijke prozawerk *The Lord of the Rings* van de Engelse auteur J.R.R. Tolkien. Beiden hebben, in overeenstemming met de eisen die het judicium van de Nijhoffprijs stelt, in zuivere en gave en aan het oorspronkelijke getrouwe, vertalingen van belangrijke letterkundige kunstwerken van elders het eigen land met nieuwe schoonheid verrijkt. Evenals bij de eerste uitreiking van de Nijhoffprijs, toen Bertus van Lier bekroond werd voor diens vertaling van het Griekse versdrama *Antigone* en mejuffrouw Aleida Schot voor haar vertalingen van de grote negentiende-eeuwse Russische auteurs, heeft ook nu het bestuur van het Prins Bernhard Fonds onze commissie in de gelegenheid gesteld, de aan de onderscheiding verbonden geldprijs aan elk der bekroonden in zijn geheel toe te kennen. Voor deze loyale beslissing van het bestuur spreekt onze commissie haar bijzondere waardering en erkentelijkheid uit.

Naast het eigen oeuvre neemt dat van de vertalingen bij Bert Voeten een voorname en omvangrijke plaats in. Niet ten onrechte zoekt men vergelijkingen bij Nijhoff, die een strenge en soepele beheersing van het Nederlands steeds weer wilde meten aan het overzetten van taalkunstwerken van elders in het eigen woord. We danken er de vertalingen aan van Shakespeare's *Tempest*, T.S. Eliot's *Cocktailparty*, en Euripides' *Iphigeneia in Taurië*, die werden geprezen als herscheppingen waarin het oorspronkelijke werk in het Nederlands adaequaat gestalte kreeg.

Het was door bemiddeling van Nijhoff dat de Haagse Comedie Bert Voeten uitnodigde het toneelspel *Venus Observed* van Christopher Fry te vertalen, waarvan de Nederlandse titel *Venus Bepied*, in de speelse trefzekerheid der woordkeus al dadelijk opvalt. Nijhoffs bemiddeling is veelzeggend en een maatstaf voor het vertaalvermogen van de dichter Bert Voeten.

Onze commissie heeft zich bij de prijstoekenning niet willen beperken tot één werkstuk. Zij wil het gehele vertaaloeuvre van de dichter en de uitzonderlijke verdiensten, die hij er zich mee verwierf voor het Nederlandse toneel, in de onderscheiding betrekken.

De grootste krachtproef, die, waarbij de meeste moeilijkheden waren te overwinnen, zijn de Shakespeare-vertalingen van de *Vrolijke vrouwtjes van Windsor*, *De Koopman van Venetië* en *Hamlet*.

Bij de Hamlet-opvoeringen in de Nederlandse tekst van Bert Voeten werd door de toneelkritiek als een verrassing de weldadige natuurlijkheid geroemd der woordkeus, die de diepzinnigheden uitdrukt in een taal die van deze tijd is, en toch is

doortrokken van de eeuwigheid dezer uitspraken. De schrijfster Jeanne van Schaik Willing sprak in haar toneelkroniek van het wegblazen van het stof van de tijd, een losmaken uit de retoriek en een bevrijden van de deftigheid der verouderde omtrekkende beweging van Burgersdijk. Niet alleen bij het horen, ook bij het lezen van deze Shakespeare in het Nederlands krijgt men die indruk van doorzichtigheid der diepzinnige dialogen in dit drama, dat als het intellectuelendrama wordt gekenschetst, en die doorzichtigheid is ook het oogmerk van de vertaler geweest, die in zijn verantwoording zegt, de tekst te hebben willen doorlichten.

Uit de Shakespeare-krachtproef heeft onze commissie *Hamlet*, als het laatste dezer vertalingen, gekozen voor een tekstkritisch onderzoek door de gezagrijke kenner van Shakespeare en het Shakespeare-theater professor dr A.G.H. Bachrach, hoogleraar aan de rijksuniversiteit te Leiden, die zo welwillend was deze taak op zich te nemen en rapport over zijn bevindingen heeft uitgebracht. Het stellen van normen acht professor Bachrach, waar het de vertaling van een eigentijds auteur geldt, niet zo moeilijk, hoe delicaat het ook blijft. Anders wordt het als het gaat om een dichtwerk uit het verleden en bijna hachelijk als dit bovendien als theater geconcipieerd toneel is. Is de oorspronkelijke auteur een figuur van wereldformaat, wiens werken door de namen alleen al de meest geladen associaties oproepen, dan mag het zich wijden aan de vertaling van niet een enkel, maar een reeks delen uit zulk oeuvre een daad worden genoemd. Zelden betekent het aandurven daarvan zo zeer het aanvaarden van een uitdaging als bij Shakespeare na het Burgersdijkse tijdperk. Bert Voeten durfde die uitdaging aan en professor Bachrach zegt, dat het hem een behoefte is zijn buitengewone waardering uit te spreken voor de grootse poging, die zijn Shakespeare-vertalingen in het algemeen en de *Hamlet*-vertalingen in het bijzonder voor de lezers en de toneelwereld van Nederland is gaan betekenen. De *Hamlet*-vertaling is terecht gekenmerkt als een 'jonge' vertaling. Het schrijven van een begrijpelijke taal, die de toeschouwer niet ademloos achter de handeling aan laat komen, geschiedt niet altijd straffeloos bij het Renaissance-drama, waarbij het willen denken in emblemen de poëtische beelden en ook de beelden van de toneelsituaties bepaalt. Er is soms winst, maar evenzeer soms verlies in nuancering, woordkeus en behandeling van het detail. Professor Bachrach noemt o.a. het 'You come most carefully upon your hour', dat een citaat kon worden en dat aan effect en beklemming inboet in de vertaling 'Je komt op de minuut', een constatering aan het hedendaagse leven ontleend, die nooit een citaat zal kunnen worden. Tegenover verlies stelt hij ook winstpunten. Bij eerdere bekroningen met de Nijhoffprijs zagen wij, hoe de dichter dikwijls aan vertalingen blijft werken. Ook Bert Voeten doet dat; van zijn aanvankelijke vertaling van *De Koopman van Venetië* verscheen een nieuwe, geheel herziene versie.

Het is mogelijk, dat een nauwgezet onderzoek als dat van de uiterst kundige professor Bachrach passages ontmoet, die niet de waakzame aandacht hadden welke de vertaler elders in het werk opbrengt. Professor Bachrach roemt een aantal kleinere en grotere weergaven vooral in de monologen als Hamlet's antwoorden aan zijn moeder en de koning in de eerste akte, de dialoog tussen Ophelia en haar vader in de tweede akte, de dialogen met de toneelspelers in de tweede en derde, en

Hamlet's grote alleenspraken: 'O what rogue and peasant slave am I', en die, welke met 'To be or not to be' begint. Hij geeft ook als zijn mening te kennen, dat de tekst vele mogelijkheden biedt tot een goede vertolking.

Het nader bezien van één werk geeft niet een afdoende indruk van de betekenis van dit vertaaloeuvre. De Molière-vertaling van Voeten, *School voor Vrouwen*, is door de hele toneelkritiek al evenzeer geprezen als die van Shakespeare. Het Nederlands benadert de Molièreske virtuositeit. Ook hier werd gesproken van een transpositie naar een modern idioom, waardoor het spel vlak bij het hedendaags publiek komt te staan. Tekstvergelijkingen geven het voortdurende genoeg, te zien, hoe het vloeiende, buigzame Nederlands de hoofse, geestige tournure van het Frans opvangt met een niet minder zwierige hantering van het rijm dan het origineel te zien geeft, waarin het rijm zo integrerend is. De alexandrijn met de onvermijdelijke cesuur in het midden van de regel, ligt zwak voor het Nederlandse gehoor, en de dichter verving hem door soepeler zeventoetige verzen. Ons nieuwe medelid, de laureaat van de Nijhoffprijs van het vorige jaar, Dolf Verspoor, geeft bij het vergelijkend onderzoek van de tekst voorbeelden van de speels nagevolgde rijmvastheid van het origineel en van bondigheid in de woordkeuze, die de speler houvast geeft en waar voor het minst geletterde publiek geen woord Frans meer bij is. Belangrijker dan de losse voorbeelden noemt Dolf Verspoor de samenhang, het weefsel van de tekst, geheel ingesteld op de scenische en psychologische effecten, waarin de vertaling niet onderdoet voor het Franse origineel.

Naast de voorbeelden der vertalingen van het Shakespearedrama en de komedie van Molière moeten bijzonder geroemd worden de vertalingen uit het moderne toneelrepertoire met o.a. het volledige dramatische oeuvre van Christopher Fry. De tijdsbarrière speelt hier geen rol, de normen zijn volgens professor Bachrach dus minder moeilijk vast te stellen, maar hij spreekt er ook van, hoe dit niettemin een delicate aangelegenheid blijft.

De Nederlandse teksten van de religieuze spelen van Fry: *The Boy with a Cart* en *A Sleep of Prisoners*, kan men bij wijze van spreken als een sluitend patroon leggen op de Engelse, zó getrouw als de weergave is. Maar ze zijn gelijktijdig, niet minder dan de Engelse, en op dezelfde wijze, poëzie. Het vers van de dialoog ontstaat bij de vertalende dichter opnieuw in alles wat het samenstelt, woordkeuze, woordvolgorde, klank, ritme, en, bij dat alles, de eigen scenische sfeer. De teksten van Fry bij Voeten volgend voelt men een zelfde affiniteit tussen beiden als bijvoorbeeld bij de Keuls-vertalingen van Supervielle, een zo sterke verwantschap dat voor de vertalende dichter wat hij vertaalt tegelijkertijd nieuw en bekend is, alsof het eigen vers reeds ontstaan was in een vormgeving, die niet van de vertalende dichter was.

Zo leiden de proeven van onderzoek bij de vertalingen van Voeten steeds tot het cum laude, wat in het judicium van de Nijhoffprijs ligt vervat. De dichter stelt zich het vertalen van belangrijke toneelwerken van elders tot een hoog opgevatte opgave, waarmee hij voor het Nederlandse toneel uitzonderlijke verdiensten heeft verworven. Hij maakte zijn vertalingen in het bijzonder voor de Haagse Comedie, de Nederlandse Comedie en de Toneelgroep Theater.

De Nederlandse toneelgezelschappen wendden zich voor de grote werken uit de buitenlandse toneelliteratuur hoe langer hoe meer met de vertaalopdracht tot letterkundigen, en voor het versdrama met name tot de dichter. Naar dit verheugend verschijnsel ging dit jaar de aandacht van onze commissie in het bijzonder uit. Hoe vruchtbaar deze samenwerking is blijkt wel uit het vertaaloeuvre van Bert Voeten, dat zij er als een zeer zuiver voorbeeld uit koos. De invloed van deze samenwerking doet zich ook gelden in het tot opvoering brengen door ons toneel van een auteur als Fry, met wie Voeten een nauw contact onderhoudt en die in ons land in hem wel een heel gelukkige introductie heeft.

Behalve Shakespeare, Molière en het ganse dramatische oeuvre van Christopher Fry bezorgde Bert Voeten voor ons toneel ook vertalingen van Oliver Goldsmith: *Een nacht vol verwarring*, van Bernard Shaw: *Caesar en Cleopatra*, van Hugo von Hofmannsthal: *Een moeilijke mens*, van Thornton Wilder: *De koppelaarster*, van Charles Morgan: *De bekentenis*, van Delderfield: *Een vonk in Judea*, bewerkte hij Scribe's *Bataille de dames*, enige tv-spelen en laatstelijk het toneelspel *Shakuntala* van de Indiase dichter Kalidasa, de dramatisering van een der bij-episoden uit het grote Indiase epos *De Mahabharata*. Hij maakte samen met de arabist Louis Metzemaekers een bloemlezing uit het werk van de Pakistaanse dichter Muhammad Eqbal en vertaalde een groot aantal verzen van meest Engelse dichters, waarmee hij reeds eerder de aandacht van onze commissie op zich vestigde.

Evenals poëzie en drama dingt het proza mee naar de Nijhoffprijs, zo het een belangrijk taalkunstwerk is en de vertaling zich door haar uitzonderlijke betekenis onderscheidt. Uit de prozavertalingen, die haar werden voorgelegd, waarbij ook werk van Thomas Mann was en *Gulliver's Travels* van Swift, koos de commissie de vertaling, die Max Schuchart maakte van *The Lord of the Rings*, van de Engelse schrijver en Oxford-professor J.R.R. Tolkien.

Hiermee bracht Max Schuchart een wel zeer merkwaardig en in de belletristiek niet makkelijk te rubriceren werk naar de Nederlandse taal over. Het onder te brengen bij fiction is een te vaag omgrenzen, hoe zeer het puur verbeeldingsspel is. Het is een Edda, een mythe van eigen vinding, een fantasiewereld, een Nergensland van een middenaarde, dat overigens nauwgezet in kaart wordt gebracht. De schrijver stoffeert het met wouden, bergen en dalen, vlakten en rivieren; en de bewoonde streken bevolkte hij met zijn Hobbits-mensen, zijn tovenaars, reuzen, elven en half-menselijke wezens. Het boeiende epos, dat hun lotgevallen in een eigen historische jaartelling verhaalt, beweegt zich met allerlei vertakkingen om het strak in de hand gehouden centrale thema: de strijd, wie de heer van de Toverring zal zijn, welke een strijd is om het behoud of de ondergang van deze opgeroepen wereld.

Vooraanstaande Engelse en Amerikaanse literatuurcritici hebben naar een parallel gezocht, maar vonden die niet. Zij noemden o.a. *Gulliver's Travels* en zelfs Homeros om te erkennen, dat het werk van de Oxfordse professor toch iets anders, volgens sommigen iets grootsers, volgens allen iets eigens was. *Gulliver's Travels* is een fantasiewereld, maar zij onthult de menselijke werkelijkheid, waarop zij een felle satire is. Homeros nam als draad voor zijn epos bestaande mythen, waaraan hij

groots gestalte gaf. Tolkien echter maakte zelf zijn mythe, zij was er alleen in zijn verbeelding, en naar bedoelingen achter zijn verhaal hoeft men niet te zoeken: hij heeft ze niet. Hij heeft na de aanvang: 'Er was eens', die net zo magisch is als zijn toverring, alleen maar het vertelplezier in zijn verhaal, dat uit een onuitputtelijke verbeelding stroomt. Hij vertelt het zó, alsof er geen ogenblik aan getwijfeld kan worden, dat alles zich zo heeft afgespeeld, met een vanzelfsprekend geloof in zijn mensen. Dat ze in zijn verbeelding leefden, staat zonder meer vast. Maar ze leven ook in de onze. De voortdurende herkenbaarheid van het eeuwig menselijke in Tolkien's *Hobbits* behoort tot de bekoringen van het verhaal: puur verbeeldingsspel bekent het zijn leenplicht aan de menselijke werkelijkheid.

Ons medelid mr E. Straat, die de vertaling toetste aan het origineel, wijst er op, hoe de vorm van het werk aan de vertaler hoge eisen stelt. Hij noemt terloops de balladen, die Tolkien invlecht, vingeroefeningen, waarbij de vertaler van het enorme werk even kan uitrusten, welke indruk mr Straat kreeg bij het beluisteren van Schucharts bewerkingen, die de balladetoon spelenderwijs ongerept behielden. Verder noemt hij de vertaalfondsten voor de naamgevingen, die bij Tolkien altijd iets zinrijks hebben en die bij een strikt Nederlandse structuur in letterlijkheid of met een klankverschuiving evenzeer in harmonie zijn met deze eigen wereld als in het oorspronkelijke werk. Het belangrijkste is het volgen van Tolkiens proza, dat varieert, wisselt van vaart met de gang van het verhaal en de aard der gebeurtenissen mee, en dat de geperiodiseerde volzin heeft in landschapsbeschrijving, zonsop- en zonsondergangen en in de nocturnen met de fonkelende sterrenbeelden van eigen benaming. Het proza is niet modern en kon het ook niet zijn, maar in de meesterlijke dialogen is de Oxfordse professor, aldus mr Straat, aan de modernste Angelsaksische schrijftuur niet voorbijgegaan. De vertaler moet maar zien, hoe hij deze verbijsterende verscheidenheid weergeeft, en mr Straat komt tot de gevolgtrekking, dat Schuchart een onvermijdelijke slordigheid daargelaten, het monnikenwerk volbracht heeft met vaart en met fijnheid, met verve, exactheid, humor en diepe ernst. De vertaling leest men als een Nederlands werk, en vergelijking met oorspronkelijke bewijst telkens, hoe de vertaler bij moeilijke passages er niet slechts plichtmatig uitkwam, maar altijd iets strikt gelijkwaardigs wist te vinden.

Hem voor de uitzonderlijke betekenis van deze vertaling de Nijhoffprijs toekennend wijst onze commissie ook op de omvang van dit werk. Het overtreft verre die van de *Odyssee* en de *Ilias* tezamen; het origineel telt op 1200 bladzijden een geheel van 840.000 woorden.

Evenals Bert Voeten heeft Max Schuchart een omvangrijk letterkundig vertaaloeuvre op zijn naam staan. Hij kreeg in 1948 een fellowship van de Unesco, waardoor hij in staat werd gesteld journalistieke ervaring op te doen aan een Engels dagblad en als toehoorder colleges te volgen aan de universiteit van Liverpool. In 1950 werd hij als press-reader aangesteld bij de Britse Ambassade. Hij hield zich na de oorlog veel met Engelse literatuur bezig, waarover hij in dagbladen en tijdschriften kronieken publiceerde. Hij vertaalde *The Brothers* van L.A.G. Strong, *The Brief Hour of François Villon* van John Erskine, *The Picture of Dorian Gray* van Oscar Wilde, *The Roman Spring of Mrs. Stone* van Tennessee Williams, *Shadows*

Move Among Them van Edgar Mittelholzer, *The Party Dress* van Joseph Hergesheimer en *Till We Have Faces* van C.S. Lewis. Hij schreef verder Nederlandse teksten bij enige Engelse films naar werken van Shaw, Graham Greene en Terence Rattigan en vertaalde voor toneel de chansons uit de *Drei Groschen Oper*. Tenslotte vertaalde hij ook poëzie van François Villon, die hij inlaste in de Villon-biografie van Erskine.

De bijzondere verdiensten, die hij zich met het overbrengen van zoveel belangrijke werken uit de Engelse literatuur naar de vaderlandse taal verwierf is onze commissie indachtig geweest bij de toekenning van de M. Nijhoffprijs aan zijn laatste omvangrijke en grootse werkstuk, de vertaling van *The Lord of the Rings*. Onze commissie spreekt er haar voldoening over uit, ook dit jaar weer, en evenals de eerste keer tweevoudig, waarlijk voorbeeldige en grote vertalingen eenstemmig met de Nijhoffprijs te mogen onderscheiden.

Antoon Coolen, voorzitter
Bert Bakker
Dr J. Hulsker
Mr J.Kalff
Mr E. Straat
Dolf Verspoor
Drs J. Henrick Mulder, secretaris

v.l.n.r. professor mr. G. J. Wiarda , Bert Voeten en Max Schuchart
Foto: Harry Pot, Anefo